

УДК 613:929 Кудрицький

Олег Водяний
(Переяслав-Хмельницький)

**ФОРМУВАННЯ М.А. КУДРИЦЬКОГО ЯК УЧЕНОГО-ГІГІЄНІСТА
(перша чверть ХХ ст.)**

У статті розкривається науковий шлях професора М.А. Кудрицького, його внесок у розвиток шкільної гігієни на початку ХХ ст., висвітлено його співпрацю з вченими-гігієністами та їхній вплив на становлення Миколи Антоновича, як вченого-гігієніста та початківця нового напрямку в гігієні – шкільної гігієни, саме його праці в цій галузі залишаються актуальними і досі.

Ключові слова: М.А. Кудрицький, шкільна гігієна, Томський університет, Українське товариство шкільної освіти, професор В.Я. Підгаєцький, «Спілка визволення України», навчальний посібник «Здорове й хворе тіло».

Микола Антонович Кудрицький обіймав посаду вченого секретаря медичної секції Всеукраїнської Академії наук (ВУАН). Він тісно співпрацював з такими видатними вченими української медичної науки, як О.В. Корчак-Чепурківський, О.І. Крупський, М.А. Рубисів, В.Я. Підгаєцький, В.В. Удовенко та ін. Наявність такого оточення дало змогу М.А. Кудрицькому започаткувати нову галузь в гігієні – шкільну гігієну, яка сьогодні розробляє проблеми гігієнічного виховання і навчання, гігієнічного будівництва і обладнання шкіл та дитячих установ, гігієни фізичного виховання та праці, гармонійного розвитку підлітків тощо. Саме шкільна гігієна дає змогу попередити та не допустити погіршення здоров'я у школярів та сприяти правильній організації їхньої праці та відпочинку.

Метою нашого дослідження є розкриття життєвого шляху та внеску професора М.А. Кудрицького у розвиток наукових основ та започаткування нової галузі в гігієні - шкільної гігієни. Відповідно до мети, ми спробували проаналізувати літературну та джерельну базу біографії вченого, розкрити його внесок у становлення та розвиток шкільної гігієни.

Окремі аспекти життєвого та творчого шляху М. Кудрицького містяться у праці дослідника Я. Ганіткевича [2, с. 77-88]. У 2006 році В.Ф. Москаленко і В.П. Ляховицький досліджували постать М. А. Кудрицького, як вченого, педагога та підсудного у сфабрикованому ДПУ процесі «Спілки визволення України» [6, с. 178-179]. Найширше висвітлено внесок Миколи Антоновича у розвиток вітчизняної шкільної гігієни дослідниками О.П. Яворовським та І.М. Сахарчуком у книзі «Микола Кудрицький. Лікар. Педагог. Вчений», що вийшла у 2009 році. Досліджуючи структуру книги, необхідно відзначити, що перша частина була присвячена дослідженню життєвого шляху М.А. Кудрицького. У книзі професор представлений як успішний педагог-новатор, який у своїх концепціях зробив крок, випередивши сучасну науку.

Микола Антонович Кудрицький народився 21 листопада 1883 року у селі Новоселиця Чигиринського повіту Київської губернії (нині територія Черкаської області). Навчався у Черкаському духовному училищі, після його закінчення здобував середню освіту в Київській духовній семінарії [8, с.10; 4, с. 65]

У 1904 році, після закінчення духовної семінарії, Михайло Антонович поступив на медичний факультет Томського університету. У Томську очолює студентське об'єднання «Українська громада». До складу цієї організації належав «гурток українських соціал-демократів». Як активний її член М. Кудрицький брав участь у роботі гуртків Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків), а також в інших аналогічних молодіжних організаціях.

Після закінчення університету М.А. Кудрицький, як «політично не благонадійний», отримує направлення на роботу в село Петриківці Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Тут він працює на посаді земського дільничного лікаря п'ять років (1910-1915 рр.) під негласним наглядом поліції.

З 1914 року в житті 32-річного М.А. Кудрицького починається новий період. У 1915-1917 рр. він працював військовим лікарем на фронтах Першої світової війни та брав активну участь в українському революційному русі, а згодом (1917-1920 рр.) – виступає поборником українського національного відродження [4].

На час національно-визвольних змагань припадає початок педагогічної та наукової діяльності М.А. Кудрицького. Відомо, що національно-культурне будівництво, яке стало основою внутрішньої політики Центральної Ради, розпочалося в несприятливих умовах, пов'язаних із відсутністю в Російській імперії української середньої вищої освіти. Тому починати будувати систему національної освіти доводилося з нуля. До того ж, йшов четвертий рік війни, і спроби здійснення перетворень, наштовхувалися на елементарні організаційні та матеріальні перешкоди. Та був і позитивний момент – велика соціальна активність інтелігенції, бурхлива громадська діяльність якої спричинила перші позитивні зрушення на ниві культури [8; 7, с. 85].

На початку березня 1917 р. у Києві організовується Українське товариство шкільної освіти, яке очолив відомий громадський діяч, педагог І.М. Стешенко. Метою товариства стало створення української школи – народної, середньої та вищої [7, с. 85].

Саме з першою українською трудовою школою та з Українським товариством шкільної освіти тісно пов'язана наукова робота М.А. Кудрицького.

В умовах дефіциту педагогічних кадрів для українських шкіл у травні 1917 р. шкільна комісія Центральної Ради прийняла рішення про викладання українською мовою в усіх навчальних закладах [7, с. 85]. Учні О.В. Корчака-Чепурківського, серед яких був і М. Кудрицький, вільно володіли українською мовою, повсюдно читали лекції на медичну тематику. Так, М.А. Кудрицький читав лекції на курсах шкільного виховання зі шкільної гігієни, а педагогам Товариства шкільної освіти викладав спеціальні курси – «Анатомо-фізіологічні особливості дитячого організму» та «Проблеми фізичного виховання у школі» [8].

Широкий спектр проблем, за розв'язання яких брався вчений, свідчать про те, що М.А. Кудрицький у той час ще не визначився з пріоритетним напрямом науково-дослідної роботи. Науковець торкався різних проблем: опікування інвалідів, профілактики інфекційних хвороб, зокрема туберкульозу, фізичного виховання в школі, невідкладної медичної допомоги тощо. На це звернув увагу завідувач кафедри професійної гігієни професор В.Я. Підгаєцький, який зорієнтував свого співробітника на те, щоб той розвивав новий науковий напрям у гігієні – шкільну гігієну [4].

За дорученням професора В.Я. Підгаєцького, М.А. Кудрицький упродовж 1925-1926 навчального року проводив наукові дослідження на базі 1-ої трудової школи імені Т.Г. Шевченка. До кола його наукових інтересів відносилися проблеми працездатності учнівського організму, санітарно-гігієнічні характеристики занять фізичною культурою, санітарні умови в спальнях дитячого будинку та школярів молодшого віку, методи викладання й контролю знань тощо. З результатами цих досліджень М.А. Кудрицький знайомив педагогів і батьків, виступаючи перед ними з повідомленнями й доповідями [8].

М.А. Кудрицький перший серед учених-гігієністів дослідив проблеми шкільної гігієни, зокрема, відповідність віку київських школярів і стану їх фізичного та психічного розвитку, а також впливу на психофізіологічний розвиток дітей занять фізичною культурою, передбачених шкільною навчальною програмою.

Особливо науково продуктивним для М.А. Кудрицького видався 1927 рік. Уже в другій половині 1927 р. виходить у світ книга «Здорове й хворе людське тіло» (обсягом 219 стор.), яка була видана у друкарні Київської філії Книгоспілки тиражем 5000 примірників. Книга призначалася для учнів старших класів тогочасних загальноосвітніх шкіл та профтехнікумів [8].

Як зазначав сам автор у передмові до цього видання, мета його полягала в гігієнічному вихованні української молоді, формуванні у них знань про будову людського тіла і функціонування його фізіологічних систем.

Назва книги «Здорове й хворе тіло» свідчила про те, що в ній автор намагався поєднати в

школярів знання з анатомії і фізіології та гігієни – науки про закономірність впливу на здоров'я людини фізичних, хімічних, біологічних та психофізіологічних чинників, з метою запобігання шкідливої дії та використання її позитивних властивостей. Саме такий прийом дозволяв сформувавши в учнів уявлення про єдність людини і природи, з'ясувати, внаслідок чого трансформується людське тіло у хворе, тобто, як виникають і формуються захворювання, спричинені патогенним впливом шкідливих і небезпечних чинників навколишнього і внутрішнього середовища. Але головна увага в посібнику акцентувалася автором не на анатомо-фізіологічних особливостях, а на розгляді і аналізі окремих функцій людського тіла, які в книзі названі тогочасним терміном «явища чинності тіла» [8].

Посібник протягом кількох років користувався заслуженою популярністю у фахівців, а також у студентів та шкільної молоді [4].

Враховуючи позитивну реакцію фахівців, учителів та молоді на книгу, М.А. Кудрицький вирішує переслати її за кордон «з надією, що... підручник гігієни для шкіл може поширитись в українських школах за кордоном» [3 с. 592].

Аналіз наукової спадщини М.А. Кудрицького засвідчує, що він, під керівництвом свого вчителя, видатного українського вченого – гігієніста В.Я. Підгаєцького досяг значних успіхів як у своїй науково-дослідній роботі, так і педагогічній діяльності. Саме М.А. Кудрицький у кінці 20-х років ХХ ст. заклав основи розвитку маловідомого для тодішньої Радянської України наукового напрямку гігієнічних знань – шкільної гігієни.

Працюючи науковим співробітником кафедри народного здоров'я ВУАН, ученого 22 березня 1929 р. на загальних зборах Медичної секції академії обрано до ревізійної комісії [2, с. 79; 8].

На початку 1929-1930 навчального року М.А. Кудрицький стає штатним викладачем Київського інституту народної освіти, де його згодом обирають професором.

15 березня 1929 року органами ДПУ УСРР М.А. Кудрицького було заарештовано за підозрою участі у «Спілці визволення України». Микола Антонович Кудрицький був науковим співробітником ВУАН і одночасно викладав у Київському медичному інституті, маючи ступінь професора. У своїй практичній діяльності він не був пов'язаний з лікуванням хворих. Згодом він опинився на лаві підсудних, поруч з колегами-лікарями за освітою і вченими представниками теоретичних медичних спеціальностей. Всі вони були зі старої інтелігенції, яку тоді за вказівкою партійної номенклатури вважали «буржуазною» і відповідно ставилися до неї як до чужого елемента [1].

Слід зазначити, що ДПУ і його підрозділи на місцях звертали увагу на інтелігенцію, насамперед стару дореволюційну, яка, на думку представників каральних органів, була потенційно небезпечною для радянської влади. Тому ще задовго до судового процесу «СВУ» на всіх колишніх учасників національно-визвольних змагань була зібрана детальна інформація, в тому числі на лікарів, особливо тих, які брали активну участь у розбудові національної системи охорони здоров'я, серед яких був М.А. Кудрицький [8].

М.А. Кудрицький, єдиний з лікарів, який був засуджений умовно, він не зміг повернутися на роботу в якості професора Київського медичного інституту. Він заробляв на хліб літературною працею. У 1931 р. в Харкові вийшла його брошура українською мовою «Дітям - гігієнічні умови життя і праці» [5].

Але внаслідок відкриття архівів, із виявлених фактів стало зрозуміло, що окремі періоди життя, а саме після сфабрикованого ДПУ процесу «СВУ», згадки про подальшу долю Миколи Антоновича не зустрічалися.

У 1969 році Верховним судом УРСР Миколу Антоновича було реабілітовано.

Отже, наукова та практична робота М.А. Кудрицького ще у 20-х рр. ХХ ст. дала змогу впровадити новий напрямок у гігієнічній науці – шкільну гігієну. Чисельні наукові напрацювання заклали основу для розвитку даної галузі по сьогоднішній день. М.А. Кудрицький є одним із першовідкривачів у дослідженні таких проблем, як відповідність віку київських школярів до стану їх фізичного і психічного розвитку, а також психофізіологічного впливу на школярів занять фізичною культурою, передбачених навчальною

програмою. Навчальний посібник М.А. Кудрицького «Здорове й хворе тіло» заклав першооснови у процес творення першого вітчизняного підручника зі шкільної гігієни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бобров О.Е. Архипелаг «МЕДЛАГ» - малоизвестные страницы / О.Е. Бобров. [Электронный ресурс]. Точка доступа: http://therapia.ua/files/content/1293186060843_archipelag22008.pdf
2. Ганіткевич Я. Микола Кудрицький – український науковець-гігієніст і педагог / Я. Ганіткевич // Українські лікарі – вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи : біографічні нариси та бібліографія. – Львів, 2002. – С. 77-81.
3. Коцур Н.І. Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ століття): монографія / Н.І. Коцур – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 726 с.
4. Кундієв Ю.І. Доля родини репресованого вченого-гігієніста // Ю.І. Кундієв, О.П. Яворницький, В.Д. Парій, І.М. Сахарчук, - Житомир: Полісся, 2009. – 110с.
5. Мирский М. Украинские ученые-медики – жертвы сталинских репрессий / М. Мирский // Агапит. – 1999. – № 2. – С. 34–38.
6. Москаленко В.Ф. Таврований епохою / В.Ф. Москаленко, В.П. Ляхоцький // Науковий вісник Нац. мед. ун-ту імені О.О. Богомольця. – 2006. - №1. – С. 178-179.
7. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.) / за ред. Ю.Ю. Курносова: у 3 кн. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 47, 85.
8. Яворовський О.П. Микола Кудрицький. Лікар. Педагог. Вчений / О.П. Яворовський, І. М. Сахарчук. – Черкаси: ТОВ «Маклаут», 2009. – 156 с.

Водяной О. Формирование Н. А. Кудрицкого как ученого-гигиениста (первая четверть ХХ века)

В статье раскрывается научный путь профессор Н. А. Кудрицкого, его вклад в развитие школьной гигиены в начале ХХ в., освещены его сотрудничество с учеными-гигиенистами и их вклад в становление Николая Антоновича, как ученого-гигиениста и первооткрывателя нового направления в гигиене – школьной гигиены, именно его работы в этой области остаются актуальными до сих пор.

Ключевые слова: *Н.А. Кудрицкий, школьная гигиена, Томский университет, Украинское общество школьного образования, профессор В. Я. Пидгаецкий, «Союз освобождения Украины», учебное пособие «Здоровое и больное тело».*

Vodiano O. Formation N. Kudrytskyi as a scientist hygienist (the first quartet of the twentieth century)

The article reveals the scientific way to Professor N. Kudrytskyi, his contribution to the development of school health in the early twentieth century, highlighted it's cooperation with scientists hygienist and their contribution to the formation of Nicolai Antonovich, as a scientist-hygienist and budding new trend in hygiene – hygiene school, it was his work in this area remains unsolved to this day.

Key words: *N. Kudrytskyi, hygiene school, Tomsk University, Ukrainian society of schooling, professor W. Pidhaytskyi, «Union of liberation of Ukraine», tutorial «Healthy and sick body».*

Одержано 10.11.2012.